

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

RETROSPECTIVE ANALYSIS OF DEVELOPMENT OF INCLUSIVE EDUCATION IN UKRAINE

У статті здійснено ретроспективний аналіз наукових підходів до вивчення інклюзивної освіти в Україні. Розкрито зміст етапів еволюції становлення системи спеціальної освіти. Визначені сучасні погляди вчених на розвиток інклюзивної загальної освіти у вітчизняній освітній системі.

Ключові слова: ретроспективний аналіз, інклюзивна освіта, діти з особливими освітніми потребами, спеціальне виховання, психологічні вади.

отечественной образовательной системе.
Ключевые слова: ретроспективный анализ, инклюзивное образование, дети с особыми образовательными потребностями, специальное воспитание, психофизические недостатки.

The article presents a retrospective analysis of scientific approaches to the study of inclusive education in Ukraine. The content of the stages of evolution of formation of the system of special education is revealed. The modern views of scientists on the development of inclusive general education in the national educational system are determined.

Key words: retrospective analysis, inclusive education, children with special educational needs, special education, psychophysical defects.

УДК 37.011.31:371

Борохвіна Т.Г.,
аспірант кафедри педагогіки
Міжнародний економіко-гуманітарний
університет
імені академіка Степана Дем'янука

В статье осуществлен ретроспективный анализ научных подходов к изучению инклюзивного образования в Украине. Раскрыто содержание этапов эволюции становления системы специального образования. Определены современные взгляды ученых на развитие инклюзивного общего образования в

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Потреба глибинної перебудови системи освіти в Україні нині зумовлена об'єктивними процесами трансформації нашого суспільства. Сучасна система освіти відповідає соціальним запитам сьогодення і забезпечує якісно нове майбуття. Однак, розглядаючи ті процеси, які відбуваються тепер у нашому житті, доцільно вивчити, що зумовило їх розвиток у минулому і як вони розгортатимуться надалі. Відповіді на ці запитання можуть стати підґрунтям до визначення прийнятних та раціональних кроків у розбудові нової системи освіти (в тому числі для осіб з особливими освітніми потребами), що плекатиме молоде покоління для гідного життя у прийдешньому.

Еволюція людської цивілізації засвідчує чітку закономірність: суспільство й освіта детермінують одне одного. Від того, яким є суспільство, залежить система освіти; водночас, яким чином розбудовується освітня система, такого рівня розвитку досягатиме й суспільство [4, с. 4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми освітньої інтеграції та інклюзії цікавили багатьох вітчизняних (Ю. Богінська, Л. Будяк, Л. Вавіна, Н. Ворон, Р. Дименштейн, І. Зверєва, Т. Ілляшенко, А. Капська, Н.Мирошніченко, А. Мудрик, Ю. Найда, Н. Софій, С. Хлебик та ін.) та зарубіжних (Д. Барбер, Т. Бут, Ч. Веббер, Д. Демпелер, М. Кинг-Сирс, Т. Лорман, Т. Міттлер, Д. МакГі Річмонд, К. Стафофорд, Д. Роза, Д. Харві та ін.) вчених. Однак, як свідчить аналіз літературних джерел, питання ретроспективного аналізу розвитку інклюзивної освіти мало досліджене та потребує подальшого вивчення у сучасній педагогіці.

Мета статті – дати загальну характеристику еволюції розвитку інклюзивної загальної освіти у вітчизняній освітній системі.

Виклад основного матеріалу.

Історія розвитку педагогічних систем навчання дітей з обмеженими можливостями безпосередньо пов'язана з соціально-економічним устроєм держави. Кожен етап становлення системи спеціальної освіти співвідноситься з конкретним періодом розвитку держави та ставленням суспільств до осіб з особливими потребами. В еволюції тристоронніх відносин суспільство–держава–особи з особливими потребами виділяється п'ять періодів, які охоплюють часовий проміжок у дві з половиною тисячі років – шлях від ненависті й агресії до прийняття, партнерства та інтеграції осіб з обмеженими психофізичними можливостями (табл. 1).

На початку існування рабовласницького ладу діти з вираженими фізичними вадами підлягали знищенню, проте сліпим і глухонімим, які належали до класу рабовласників, почали надавати окремі права (зокрема щодо успадкування майна). Але загалом людям із різними аномаліями не дозволялося брати участь у суспільному житті, оскільки брак знань про можливості розвитку аномальних дітей перешкоджав їх навчанням і вихованню.

Загалом, можна виокремити сім періодів становлення системи інклюзивної освіти в Україні:

- I період (X – перша половина XIX ст.) – період формування системи церковної благодійності в закладах при церквах і монастирях;
- II період (перша половина XIX – початок XX ст.) – період філантропічного благодійництва та відкриття перших приватних закладів для різних категорій дітей із порушеннями в розвитку;
- III період (1930-і рр. XX ст.) – період законодавчо-нормативного та організаційного оформлення системи освіти осіб з особливими освітніми потребами порушеннями розвитку;

Таблиця 1

Еволюція становлення системи спеціальної освіти [4, с. 11]

Період еволюції	Етапи становлення системи спеціальної освіти	Хронологічні межі
Від агресії та зневаги до усвідомлення необхідності піклуватися про дітей з особливими потребами	Формування передумов виникнення національної системи спеціальної освіти	966–1715 рр.
Від усвідомлення необхідності піклуватися про осіб із відхиленнями в розвитку до усвідомлення необхідності навчати частину з них	Формування передумов виникнення національної системи спеціальної освіти	1715–1806 рр.
Від усвідомлення можливостей до усвідомлення доцільності навчання трьох категорій дітей: із порушеннями слуху, зору та розумово відсталих	Розгортання мережі спеціальних навчальних закладів та оформлення паралельних систем спеціальної освіти	1806–1927 рр.
Від усвідомлення необхідності навчати певну частину дітей із порушеннями до розуміння необхідності навчати всіх дітей із відхиленнями в розвитку	Удосконалення вертикальної та горизонтальної структур системи спеціальної освіти, її диференціація	1927–1991 рр.
Від сегрегативного навчання дітей з особливими освітніми потребами до інклюзивного навчання	Розвиток національної системи спеціальної освіти з провідною тенденцією інклюзії	1991 р. – донині

– IV період (1930–1950-і рр. XX ст.) – період загальносоюзної уніфікації освіти;

– V період (1950–1990-і рр. XX ст.) – період удосконалення та розширення мережі закладів системи спеціальної освіти;

– VI період (1990-і роки XX ст. – сучасність) – період розбудови національної системи освіти та впровадження інклюзивної практики.

Робота з дітьми з обмеженими можливостями сягає далеких часів, що трансформувалися від агресії та нетерпимості до усвідомлення необхідності навчання та виховання. Так, першим офіційним документом про опіку був указ князя Володимира від 996 р., який зобов'язав церкву дбати про таких осіб. У добу Середньовіччя аномальні особи перебували в повній ізоляції, не маючи жодних прав, вони піддавалися тортурам інквізиції та зазнавали приниження. Становище аномальних дітей було тоді вкрай важким. У цей час ставлення суспільства до аномальних людей у Київській Русі принципово відрізнялося від ситуації в країнах Західної Європи.

Становлення меценатської системи піклування зародилося в період реформування Росії, яке розпочав Петро I. Їм надавалася посильна допомога, було організовано громадське піклування про аномальних («убогих») дітей на засадах милосердя [6, с. 365].

Варто зазначити, що на початку XI ст. у Києво-Печерській лаврі відкрився притулок для дітей, в якому перебували, окрім дітей-сиріт, так звані калічні діти (глухі, сліпі, недоумкуваті). В цьому притулку не лише опікувалися такими дітьми, а й навчали їх грамоти, живопису, співу та різних ремесел.

В історії України найславнішим періодом була козацька доба, коли виникла Запорізька Січ (1553–1554 рр.) як одна з перших республік у Європі. У XVI ст. на українських землях було досягнуто практично суцільної грамотності насе-

лення. При школах існували притулки, де перебували діти-сироти та діти з різними порушеннями. У XVII – XVIII ст. внаслідок посилення світської влади, поряд із церковною та приватною благодійністю, набуло поширення державне опікування. У 1670 р. було створено спеціальні заклади, в яких перебували діти з обмеженими можливостями. В таких закладах привчали особливих дітей до щоденної звичайної праці та самостійного виживання в громаді.

У XVIII ст. почали відбуватися зміни в соціально-економічному та культурному житті країни. Швидкими темпами розвивалися педагогіка, медицина, психіатрія. Активізувалася діяльність держави в питаннях виховання знедолених та скалічених дітей. У цей період починають відкриватися спеціальні виховні будинки для дітей з обмеженими можливостями.

Варто підкреслити, що особлива активність у благодійній діяльності належить дружині Павла I, Марії Федорівні, яку називали «міністром благодійності». Вона піклувалася про сиріт, сліпих, глухонімих, на власні кошти відкривала педагогічні класи у виховних будинках, де готували вчителів та гувернанток.

На початку XIX ст. почали з'являтися спеціальні навчально-виховні заклади для сліпих і глухонімих, а пізніше – і для розумово відсталих дітей. Спочатку вони створювалися при лікарнях з ініціативи лікарів і поступово набували педагогічного спрямування. До нашого часу дійшли відомості про організацію Київського училища для сліпих, що було створене в 1884 р. Воно мало три відділення: для хлопчиків, дівчаток і для малолітніх дітей обох статей. Особлива увага приділялася розвитку тактильних відчуттів, організації рухливих ігор, навчанню співам і музиці, релігійному вихованню. Старших дітей навчали плетіння кошиків, килимків, виготовлення щіток, а дівчаток, крім того, рукоділля [3].

У 1893 р. на кошти приватної підприємниці А.С. Балицької був створений притулок для калік і паралізованих дітей. Наприкінці XIX ст. виникла необхідність відкривати притулки для особливих дітей та епілептиків, які теж потребували спеціальної опіки й турботи. Перший заклад для розумово відсталих дітей – Лікувально-педагогічний інститут – у 1904 р. у Києві відкрив професор О.Сікорський [6, с. 365]. Тривалий час ініціатива піклування про дітей із порушеннями розвитку надходила від громадських організацій і приватних осіб. На початку XX ст. в Україні були зроблені перші спроби відкрити спеціальні заклади в системі державної освіти. Так, у 1911 р. у Харкові на кошти відділу народної освіти відкрився перший допоміжний клас для розумово відсталих дітей у Пушкінському міському училищі. А в 1915–1916 навчальних роках відкриваються допоміжні класи у восьми початкових училищах. Загалом до 1917 р. становище аномальних дітей в Україні було вкрай незадовільним. Організованим навчанням і вихованням більшість із них охоплена не була [6, с. 366].

Декретом від 25 січня 1919 р. «Про передачу всіх навчальних закладів у розпорядження відділу освіти» усі спеціалізовані заклади для сліпих, глухих і розумово відсталих дітей увійшли до системи народної освіти та почали розвиватися як державні установи [6]. У 1926 р. було прийнято «Положення про дитячі будинки», яке суттєво змінювало мету, завдання, зміст, форми й методи роботи дитячих закладів.

У післявоєнні роки в УРСР вже було розроблено теоретичну концепцію розгортання диференційованої системи спеціального виховання і навчання дітей із психофізичними вадами. Отже, склалися сприятливі умови для виокремлення сурдопедагогіки, тифлопедагогіки, олігофренопедагогіки, а згодом і логопедії, в самостійні науки, що сприяло розробленню теорії та практики навчання й виховання дітей із вадами інтелекту, зору та слуху. До 1955 р. науково-пошукова робота з проблем навчання, виховання й розвитку різних категорій осіб з аномаліями розвитку здійснювалася в науково-дослідному Інституті дефектології УРСР, який очолював М. Грищенко. Учений досліджував широке коло питань, пов'язаних з організацією навчальної роботи у школах, розробкою її змісту й методів, підготовкою дефектологів, вивченням і впровадженням передового досвіду вчителів [2].

У 1960–1970 рр. XX ст. у педагогічній науці та практиці стає помітним поворот у бік соціальної педагогіки, становлення та розвитку її організаційних форм та інститутів, поновлення теоретичних досліджень у галузі освіти й виховання [3].

З 1966 до 1991 р. в УРСР значно збільшилася кількість спеціальних шкіл-інтернатів для дітей із

вадами розвитку. Впродовж 25 років їх кількість зросла на 112 і в 1991 р. становила 399.

На сучасному етапі модернізація освіти в Україні спрямована на її демократизацію та якісні зміни, а це зумовлює необхідність інноваційного розвитку всіх її ланок. Найбільш важливим завданням сьогодення є розбудова ефективної державної системи ранньої комплексної допомоги дітям із відхиленнями в розвитку як у дошкільних, так і в спеціальних шкільних закладах, адже, за сучасними уявленнями, рання корекція відхилень у розвитку в усьому світі є одним із пріоритетних напрямів діяльності спеціальних шкіл.

Висновки. Для інклюзивної школи XXI ст. визначальною має бути корекційно-профілактична спрямованість педагогічного процесу, що передбачає коригування й подолання наявних у дитини порушень – рухових, мовленнєвих, інтелектуальних, поведінкових.

Таким чином, проведений аналіз історико-педагогічних джерел дає змогу стверджувати, що традиції гуманного, співчутливого ставлення до немічних та знедолених людей, особливо до дітей, були закладені в давні часи та проявлялися у різних формах милосердя й благодійності, які існували на всіх етапах розвитку суспільства.

Зарубіжні країни пройшли багаторічний шлях у напрямі розвитку інклюзивної освіти. Вивчення досвіду зарубіжних країн щодо виховання та навчання дітей з особливими освітніми потребами може стати корисним для нашої країни. Однак Україні варто не копіювати їх моделі розвитку інклюзивної освіти, а лише використовувати найкраще з світового досвіду. Запозичення позитивного зарубіжного досвіду, з одночасним пристосуванням його до соціальних реалій нашої країни, дає змогу підвищити ефективність вітчизняної системи спеціальної освіти та уникнути багатьох помилок на шляху розвитку цієї галузі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бондар В. Інтерпретація еволюції спеціальної освіти: зародження, становлення, розвиток (до десятиріччя Інституту спеціальної педагогіки АПН України) / В. Бондар, В. Золотоверх. Дефектологія. 2004. № 1. С. 2–10.
2. Гончаренко Г. Соціально-історичний контекст виникнення й розвитку шкіл інтернатів для дітей з обмеженими можливостями в Україні. Науковий вісник Донбасу. 2012. № 2. С. 78–87.
3. Іноземцева С. Спеціальна освіта на сучасному етапі розвитку суспільства. URL: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bernatova8/subor/Inozemtseva.pdf>.
4. Колупасва А.А., Таранченко О.М. «Інклюзивна освіта: від основ до практики»: [монографія]. К.: ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с. (Серія «Інклюзивна освіта»).
5. Кравцова Т. Розвиток інклюзивної освіти в історії вітчизняної та зарубіжної педагогічної думки. Наукові записки Кіровоградського державного педа-

гогічного університету імені Володимира Винниченка. Сер.: Педагогічні науки. 2012. № 112. С. 203–211.

6. Кравченко І.В. Історико-педагогічні аспекти розвитку спеціальної освіти в Україні. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2016. № 1 (55). С. 364–371.

7. Основи інклюзивної освіти. Навчально-методичний посібник / за заг. ред. Колупаєвої А.А. К.: «А. С. К.», 2012. 308 с.

8. Покась В.П. Становлення та розвиток інтернатних закладів освіти в Україні (1917–2000 рр.). К.: Вид-во НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2005. 203 с.

9. Софій Н.З., Найда Ю.М. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти / Інклюзивна школа: особливості організації та управління: Навчально-методичний посібник / Кол. авторів: А.А. Колупаєва, Ю.М. Найда, Н.З.Софій та ін. За заг. ред. Л.І. Даниленко. К.: [б.в.], 2007. 128 с.

10. Швед М. Основи інклюзивної освіти: підручник. Львів: Український католицький університет, 2015. 360 с.

11. Шевців З.М. Основи інклюзивної педагогіки [текст]: підручник. К.: «Центр учбової літератури», 2016. 248 с.